

ZBIERKA HISTORICKÝCH KNIŽNIČNÝCH DOKUMENTOV V ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICI V BANSKEJ BYSTRICI

MGR. MONIKA DANKOVÁ, PHD.

The contribution presents historical library documents which are the most important part of the collection of old and rare documents of the State Scientific Library in Banská Bystrica. Supplemented with other Slovakist documents, they consist of printed documents published between the 16th and 19th centuries with a verifiable regional connection to the production of printers and owners from the town of Banská Bystrica. These materials document the book culture in Banská Bystrica through the production of a printing workshop that operated in the town from the end of the 18th to the mid-20th century. It was owned by Ján Jozef Tumler, later Ján Štefáni, Ján Jozef Veterl, and the Machold family. In describing the collection, the author emphasizes the provenance point of view, which, in addition to the typographic point of view, provides the best evidence of history of book culture in the region.

Keywords: historical library documents; State Scientific Library in Banská Bystrica; early printed documents; old and rare documents; Evangelical Grammar School in Banská Bystrica; history of book culture

✉ monika.dankova@svkbb.eu

🏠 Štátna vedecká knižnica
v Banskej Bystrici

Lazovná 9,
975 58 Banská Bystrica

🌐 www.svkbb.eu

Historické knižničné dokumenty. Foto: Monika Danková

V júni 2021 bola časť fondu starých a vzácných dokumentov Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici vyhlásená Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky za Historické knižničné dokumenty (HKD). Týmto krokom sa knižnica snažila zabezpečiť, aby tlače s jedinečnou hodnotou dostali legislatívnu formou lepšie možnosti ochrany. Vyhlásených bolo 392 knižničných jednotiek. Ide o najstaršie a najvzácnejšie dokumenty vydané v priebehu 16. až 19. storočia s doložitelným regionálnym prepojením najmä na produkciu banskobystrických tlačiarov a vlastníkov. Z chronologického hľadiska je najvzácnejších päť tlačí zo 16. storočia. Z ostatných zastúpených období prevládajú predovšetkým tlače vydané v priebehu 18. a 19. storočia. Dôležitým kritériom pri výbere titulov bolo aj provenienčné hľadisko. Do výberu sú zaradené hlavne pozoruhodné knihy pochádzajúce z regionálnych inštitucionálnych i súkromných knižníc.

BANSKOBYSTRICKÉ TLAČIARNE

Bohato je zastúpená produkcia domácich banskobystrických tlačiarň, ktorá tvorí 36 % zo slovenskej produkcie a 16 % z celkového počtu vyhlásených tlačí. Medzi HKD boli zaradené tlače z troch tlačiarň, ktoré v Banskej Bystrici pôsobili od konca 18. storočia do prvej tretiny 20. storočia, a to tlačiareň Jána Jozefa Tumlera, tlačiareň Jána Štefániho a jeho manželky Zuzany a tlačiareň rodiny Macholdovcov.

TUMLEROVA TLAČIAREŇ

Ján Jozef Tumler (1754 – ?) prišiel do Banskej Bystrice ako vyučený kníhtlačiar v roku 1782. Už v roku 1783 získal povolenie na zriadenie tlačiarne a ešte v tom istom roku ju začal prevádzkovať.

I g n a z R a u c h
Der königlichen freyen Bergstadt Neusohl
Pfarrers, und Rektors zur heiligen Eli-
sabeth daselbst
Vier Predigten
auf das
Fronleichnamsfest,
gehalten
in seiner Pfarrkirche.

NEUSOHL,
gedruckt bey Johann Joseph Tumler,
privil. Districts Buchdrucker, 1789.

Zbierka kázni *Vier Predigten*. Foto: Monika Danková

Nachádzala sa vo Furdíkovskom dome na Lazovnej 48, ale Tumler mal sklad kníh aj v Pešti a v Liptovskom Mikuláši.¹ Z jeho dielne vyšlo viacero kníh v slovenskom jazyku, ktoré sú súčasťou HKD. Zaujímavou z regionálneho hľadiska je napríklad aj zbierka kázni *Vier Predigten* od kňaza a rektora katolíckej strednej školy v Banskej Bystrici Ignáca Raucha, ktoré odzneli v banskobystričskom farskom kostole na sviatok Najsvätejšieho Kristovho Tela a Krvi v rokoch 1786 – 1789.²

V roku 1794 sa Tumler dostal do finančných problémov a o dva roky neskôr predal svoju tlačiareň aj so skladom nevyexpedovaných kníh Jánovi Štefáni-
mu.³

ŠTEFÁNIOVSKÁ TLAČIAREŇ

Činnosť tlačiarne pokračovala od roku 1796 pod vedením nového vlastníka Jána Štefániho. Aj Štefáni tlačil podľa nastaveného trendu v slovenskom jazyku a biblickej češtine, ale najmä v latinčine. Výraznejší prírastok latinských dokumentov oproti predošlému obdobiu bol výsledkom nárastu stálych objednávok zo strany banskobystričského biskupstva.⁴ Do HKD je zaradených 11 tlačí z produkcie jeho tlačiarne v latinčine a češtine, ale aj maďarčine a nemčine. Zbierka uchováva nábožen-
ské, príležitostné, ale predovšetkým rôzne vlasti-

Kolumbus,
aneb
Wynalezení Západní Indye,
ke čtení
příjemná a užitečná kniha
pro
Děti a mladých lidí
od
J. H. R a m p e
w německém jazyku sepsaná;
do
slovenštého přeložena
od
Jana Geguš, Sl. B. Rač.

W Banské Bystricy
vytisštena v Zuzanny Štefání, roku 1825.

Príležitostná beletria *Kolumbus, aneb Wynalezení Západní Indye*. Foto: Monika Danková

vedné a poučné diela pre hospodárstvo či zdravie. V Banskej Bystrici u Jána Štefániho bola v roku 1816 vytlačená napríklad aj ročenka Učenej spoločnosti malohontskej *Solennia*⁵ či dielo Ladislava Bartolomeidesa *Memorabilia provinciae Csetnek* z roku 1799,⁶ čo svedčí o výborných kontaktoch tlačiaru, ktoré presahovali hranice regiónu.

Ján Štefáni zomrel v roku 1822, ale tlačiareň nasledujúcich sedem rokov viedla jeho vdova Zuzana Štefániová (rod. Westerová, 1788 – ?)⁷ pod svojím menom. Vo fonde HKD sa nachádzajú dve tlače z jej produkcie. Prvou je príležitostná tlač venovaná banskobystrickému biskupovi Jozefovi Belánskemu,⁸ druhou je obľúbené dielo od nemeckého pedagóga Joachima Heinricha Campeho *Kolumbus, aneb Wynalezení Západní Indye*,⁹ v preklade od ev. kňaza Jána Geguša, ktorý pôsobil v Banskej Bystrici.

Aj Zuzana Štefániová musela nakoniec tlačiareň predať zrejme z finančných dôvodov. V roku 1829 sa novým majiteľom stal Ján Jozef Veterl.¹⁰ Krátke obdobie jeho vlastníctva je v HKD reprezentované príležitostnou tlačou pre potreby banskobystrickej diecézy.¹¹

MACHOLDOVSKÁ TLAČIAREŇ

Už v roku 1830 kúpila na splátky od Veterla zabehnutú tlačiareň Helena Macholdová, rod. Alexovičová, manželka kremnického tkáča Filipa Macholda (1780 – 1850), ktorá chcela pomôcť dcére Cecílii a jej manželovi Štefanovi Alojzovi Mihálikovi už vlastníacemu typografickú dielňu v Banskej Štiavnici. Po dobu splácania, t. j. do roku 1832 spravoval Alojz Mihálik aj tlačiareň v Banskej Bystrici¹² a jeho meno sa objavuje na niektorých tlačiach. V HKD je zastúpený náboženskou tlačou dokumentujúcou národnostnú a choleroú situáciu v okolí Banskej Bystrice v rokoch 1831 – 1832.¹³

Hlavným dôvodom Heleny Macholdovej pre kúpu tlačiarne bolo, aby dospievajúcemu, vtedy 15-ročnému synovi Filipovi (1815 – 1864) zaistila perspektívnu živnosť. Ako sa ukázalo, bola to dobrá voľba, keďže tlačiareň živila nasledujúce štyri generácie tejto rodiny až do znárodnenia v roku 1948,¹⁴ čo predstavuje viac ako storočie trvania. Macholdovci sa svojím pôsobením výrazne zaslúžili o rozvoj kultúrneho života v Banskej Bystrici i na celom Slovensku. O význame Macholdovcov svedčí aj fakt, že tlače z ich produkcie tvoria 10 % z celkového počtu

vyhlásených kníh HKD, čo predstavuje 39 tlačí. Ide o široké spektrum svetských aj náboženských tlačí. Tlačiareň produkovala učebnice, výročné správy banskobystrických škôl i cisárske patenty. U Macholda svoje diela vydávali Karol Kuzmány, Michal Miloslav Hodža, Július Plošic či Ján Gašparides-Vladár. Náboženská produkcia je zastúpená katolíckymi, ale aj evanjelickými tlačami.

Súčasťou fondu HKD sú aj ďalšie slovacikálne tlače pochádzajúce z tlačiarenských centier, ako Banská Štiavnica, Bratislava, Košice, Levoča, Liptovský Mikuláš, Martin, Nitra, Púchov, Rožňava, Ružomberok, Skalica či Trnava. Tieto tvoria viac ako 44 % z celkového počtu vyhlásených kníh.¹⁵

BANSKOBYSTRICKÉ ŠKOLSKÉ A SÚKROMNÉ KNIŽNICE

Dôležitým kritériom pri výbere titulov do zbierky HKD bolo provenienčné hľadisko, ktoré popri typografickom hľadisku najlepšie dokumentuje vývoj dejín knižnej kultúry v stredoslovenskom regióne. Do HKD sú zaradené najmä pozoruhodné knihy pochádzajúce z regionálnych inštitucionálnych i súkromných knižníc. Príkladom je časť knižnice Evanjelického gymnázia v Banskej Bystrici, ktorej dokumenty tvoria 22 % z celkového počtu vyhlásených tlačí.

KNIŽNICA EVANJELICKÉHO A. V. GYMNÁZIA

Evanjelické gymnázium vyrástlo na základoch Mestskej latinskej školy, ktorá pôsobila v Banskej Bystrici od roku 1537 – 1674. Po 4-ročnej prestávke pokračovala vo svojom pôsobení ako evanjelická škola pod názvom gymnázium až do roku 1919. V tomto období si väčšina škôl postupne budovala svoju knižnicu. Popri učebniciach, ktoré boli najdôležitejšie pre chod školy, do knižnice pribúdali aj knihy z rôznych vedných, literárnych i umeleckých disciplín. Knihy pribúdali kúpou, ale najmä darmi od profesorov, kňazov a priaznivcov školy,¹⁶ medzi ktorými sa nájdu rôzne významné mená, napríklad Karol Dillnberger, dlhoročný riaditeľ gymnázia (1824 – 1858), alebo Michal Rárus, ktorý bol richtár Banskej Bystrice, neskôr kráľov-

ský komisár a župan Zvolenskej župy, podporovateľ národnokultúrnych snáh Slovákov v polovici 19. storočia a priateľ Gustáva Zechentera Laskomerského či Karola Kuzmányho.¹⁷ Každá kniha je označená pečiatkou gymnázia, alebo rukopisným exlibrisom.

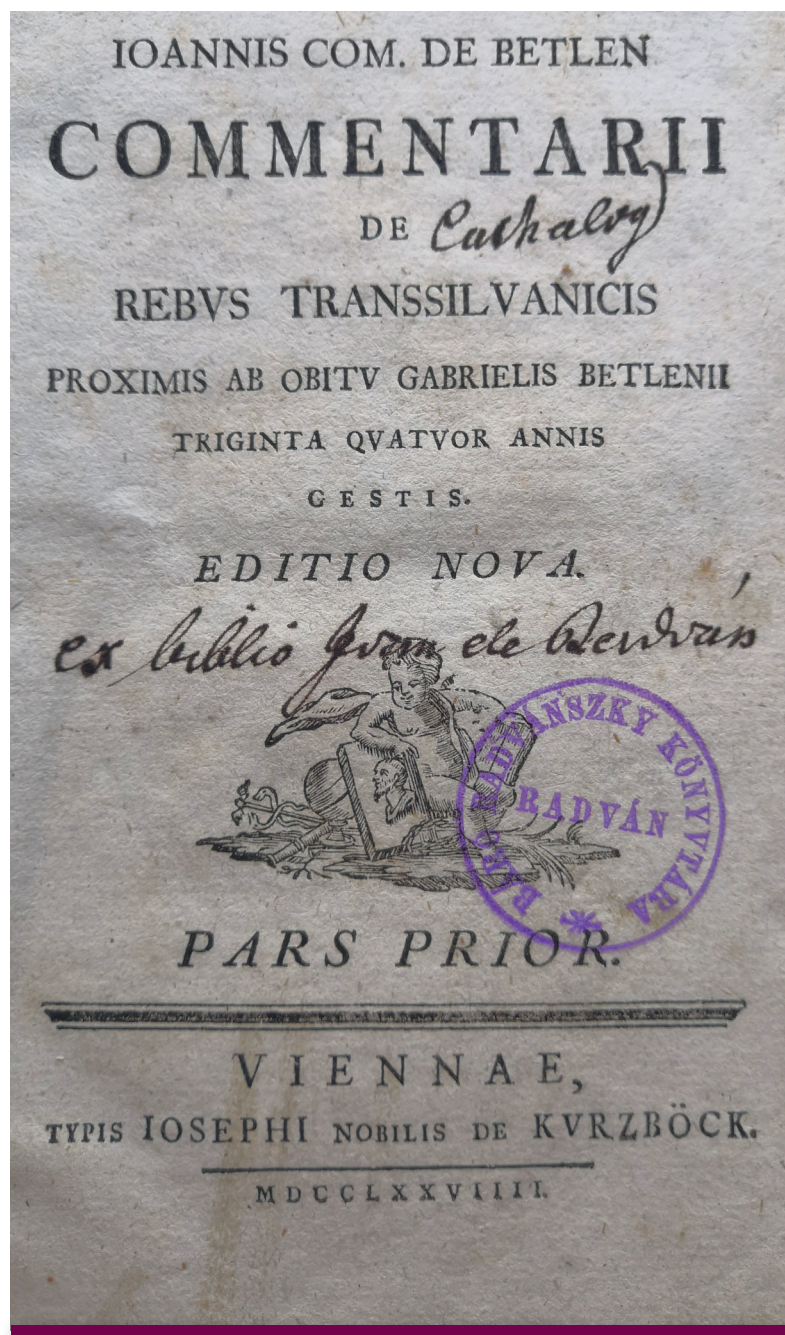
Do výberu je tento rozsiahlejší počet historických dokumentov/tlačí/ zaradený aj z toho dôvodu, že už v minulosti bola iná časť tejto knižnice zaevidovaná v Ústrednej evidencii HKD a HKF (Knižnica Evanjelického gymnázia v Banskej Bystrici, MK 6599/2004-400).

Slovník z knižnice Evanjelického gymnázia v Banskej Bystrici. Foto: Monika Danková

KNIŽNICA RADVANSKÝCH

Radvanskí patrili medzi najstaršie a najznámejšie šľachtické rody vo Zvolenskej stolici. Predstavitelia rodu si vo svojom sídle od 17. storočia budovali rodinnú knižnicu, ktorá bola umiestnená v mladšej z dvoch rodových rezidencií, označovanej v neskoršom období ako „Dolný kaštieľ“. V priebehu niekoľkých storočí sa knižnica rozširovala až na odhadovaných 6 000 zväzkov. Udalosti 2. svetovej vojny a následné zoštátňovanie však spôsobili jej rozptýlenie. Malú časť tlačí (30 knižných jednotiek)

Dejepisné dielo z knižnice Radvanských. Foto: Monika Danková

zakúpila Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici v roku 2012 od súkromného vlastníka.¹⁸ Táto časť bola zaradená do zbierky HKD a tvorí 8 % výberu kníh. Ide o tlače vydané v priebehu 16. – 19. storočia. Sú označené rukopisným exlibrisom, pečiatkou, alebo supralibrosom rôznych predstaviteľov rodu Radvanských. Identifikovaným vlastníkom je Ladislav II. Radvanský (1701 – 1758) prostredníctvom supralibrosu na chrbte kníh¹⁹ a Belo Radvanský (1849 – 1906) prostredníctvom pečiatky. Väčšina kníh obsahuje aj rukopisný exlibris Jána Radvanského, ktorý však

nebol zatiaľ bližšie identifikovaný pre opakujúci sa výskyt tohto mena v rámci rodu.

Veľká časť Historických knižničných dokumentov vyhlásených z fondu Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici je orientovaná na dejiny Banskej Bystrice jednak autorstvom a miestom svojho vydania, ale aj prostredníctvom súvisiacich osôb, provenienčného hľadiska a obsahu. HKD taktiež zahŕňa najstaršie tlače, ktoré má Štátna vedecká knižnica vo svojom vlastníctve a v neposlednom rade dokumentuje knižnú kultúru v Banskej Bystrici i na území dnešného Slovenska.

POZNÁMKY

- ¹ AUGUSTÍNOVÁ, Eva. Ján Jozef Tumler – osobnosť dejín knižnej kultúry. In *Významné osobnosti v dejinách Banskej Bystrice. Fenomén osobnosti vo výskume regionálnych dejín: zborník príspevkov*. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2010, s. 85 – 87; REPČÁK, Jozef. Tlačiareň Jána Jozefa Tumlera v Banskej Bystrici. In *Kniha 78*. Martin : Matica slovenská, 1980, s. 177.
- ² RAUCH, Ignác. *Vier Predigten*. Neusohl : gedruckt bey Johann Joseph Tumler, 1789. (O 2086).
- ³ AUGUSTÍNOVÁ, Eva. Ján Jozef Tumler, s. 88.
- ⁴ BŔBOVÁ, Mária. *Knižná kultúra v Banskej Bystrici v 19. storočí. Dizertačná práca*. Banská Bystrica : Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2017, s. 50 – 51.
- ⁵ *Solennia VII. Memoriae Anniversariae Bibliothecae Publicae Kis-Honthanae Senioratus Evang. Aug. Conf. Alsó Szkalnokini Die 13. Septembris Anno 1815 Celebrata*. Neosolii: Typis Joannis Stephani, 1816. (O 1925).
- ⁶ BARTOLOMEIDES, Ladislav. *Memorabilia Provinciae Csetnek*. Neosolii : Johannes Stephani Typographus, 1799. (O 2651).
- ⁷ BÁLENT, Boris. *Z dejín banskobystrického tlačiarstva*. Banská Bystrica, 1947. s. 12 – 13.
- ⁸ NAGY, Stephanus. *Pia Vota Illustrissimo, Ac Reverendissimo Domino Domino Josepho Belánszky Episcopo Neosoliensi*. Neosolii : Typis Viduae Susannae Stephani, 1824. (O 2100).
- ⁹ CAMPE, Joachim Heinrich. *Kolumbus, aneb Wynalezení Západní Indye*. W Baňské Bystřicy : wytisstena v Zuzanny Stefáni, 1825. (O 2849).
- ¹⁰ VALACH, Július. *Staré tlačiarne a tlačiarri na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 49.
- ¹¹ *Oznámeny Milostivého Leta na rok Páne 1829. a Spůsob k Obsáhnuti Plnomocnich geho Odpustkúw*. W Banské Bistrycy : wityssstěn Joz. Jána Fetterlwskem, 1829. (O 2083).
- ¹² Macholdovci, banskobystrická dynastia kníhtlačiarov. In *Čím by bola Banská Bystrica bez nich? 2*. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, 2019, s. 69; DOMOVÁ, Miroslava. Macholdovci a Banská Bystrica. In *Kniha 95 – 96*. Martin : Matica Slovenská, 1997, s. 106.
- ¹³ *Nábožné y vlastenecké Dwě Kázně aneb Řeči...* W Banské Bystřicy : wityssstěné v Štěpana Mihálik, 1832. (O 1884).
- ¹⁴ Macholdovci, banskobystrická dynastia kníhtlačiarov, s. 68 – 71; DOMOVÁ, Miroslava. Macholdovci a Banská Bystrica, s. 106 – 108.
- ¹⁵ DANKOVÁ, Monika a Mária BŔBOVÁ. Historické knižničné dokumenty v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici. In *Knižničné noviny*. 2021, roč. 22, č. 3, s. 9.
- ¹⁶ VIERIKOVÁ, Mária. Knižnica banskobystrického ev. a. v. gymnázia. In *Kniha 95 – 96*. Martin : Matica slovenská, 1998, s. 158 – 159.
- ¹⁷ NAGY, Imrich. Knižnice banskobystrického evanjelického a katolíckeho gymnázia v zrkadle ich fragmentov. In *Dejiny školských knižníc na Slovensku*, 2003, s. 137 – 138.
- ¹⁸ BŔBOVÁ, Mária. Šľachtická knižnica rodu Radvanských. In *Šľachta stredného Slovenska a jej vplyv na kultúrny rozvoj regiónu*. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, 2015, s. 52-55.
- ¹⁹ BŔBOVÁ, Mária. Šľachtická knižnica rodu Radvanských, s. 54.